

Kritiek op dubbelzinnigheid

Jan Albert van Laar

Vanuit een immanent dialectisch perspectief wordt een criterium voor de dubbelzinnigheidsdrogreden ontwikkeld. Dit criterium doet een beroep op een stelsel van regels voor het voeren van een kritische metadiscussie over de kwestie of één van de discussianten een dubbelzinnigheidsdrogreden heeft begaan. Deze regels worden met behulp van een voorbeeld geïllustreerd.

1 Inleiding

Deze bijdrage betreft de dubbelzinnigheidsdrogreden. Eén van de eisen die in de pragma-dialectische argumentatietheorie worden gesteld aan een adequate theorie voor drogredenen is dat “it should provide criteria for deciding when such a norm [for distinguishing between reasonable and unreasonable moves in argumentative discourse] is violated” (Van Eemeren & Grootendorst, 1992, p. 104). Van Eemeren & Houtlosser (2003) hebben onlangs een onderzoeksprogramma gepresenteerd voor het ontwikkelen van zulke criteria. In deze bijdrage zal de vraag naar een gepast criterium voor de dubbelzinnigheidsdrogreden vanuit een wat andere, maar sterk aan de pragma-dialectiek verwante invalshoek worden benaderd: de immanent dialectische (Krabbe, 1999).

2 Dialectiek

Dialectiek, het onderwerp van pragma-dialectische en immanent dialectische theorievorming, vormt een methode die hulp biedt aan discussianten die van mening verschillen over de aanvaardbaarheid van een propositie en die hun geschil willen oplossen. Deze bijdrage beperkt zich tot niet-gemengde geschillen: de proponent is van mening dat een bepaalde propositie aanvaardbaar is, terwijl de opponent twijfelt aan de aanvaardbaarheid ervan (Van Eemeren & Grootendorst, 1992). Het geschil is opgelost als beide partijen overeenstemming bereiken ten gunste van de aanvankelijke positie van de opponent of ten gunste van die van de proponent, aangenomen dat deze overeenstemming het resultaat vormt van systematische pogingen om te reflecteren op de merites van de zaak (zoals deze merites worden beschouwd door de discussianten). Hoe werkt deze methode? Hoe kan de dialectiek discussianten helpen om een kwestie op grond van de (vermeende) merites te beslissen? De methode behelst een kritische discussie tussen de proponent van het hoofdstandpunt, we zullen haar Wit noemen, en de opponent ervan, Zwart. Een kritische discussie kan enige garantie bieden voor de aanvaardbaarheid van het standpunt of voor het gebrek eraan (en niet slechts voor feitelijke aanvaarding of verwerping) dankzij een bepaalde taakverdeling in combinatie met zekere beperkingen ten aanzien van de wijze waarop deze taken mogen worden uitgevoerd (zie Krabbe, 2003b).

Wit bindt zicht aan het uitvoeren van de taak om Zwart te overtuigen van de aanvaardbaarheid van het standpunt door het standpunt te verdedigen tegen alle kritiek die

Zwart er tegen inbrengt (directe kritiek of kritiek op ondersteunende argumenten). Het vervullen van die taak is het *persuasieve doel* (Van Eemeren & Houtlosser, 2003) of het *deelnemersdoel* (Walton & Krabbe, 1995) van Wit.¹ Wits taak is vervuld als Zwart duidelijk maakt dat hij overtuigd is geraakt van de aanvaardbaarheid van Wits standpunt.

Zwart bindt zich aan het uitvoeren van de taak om twijfel te opperen aan het standpunt en aan de redenen die ervoor worden aangedragen, om zodoende aan te tonen dat Wit de middelen ontbeert om hem van de aanvaardbaarheid van het hoofdstandpunt te overtuigen. Het vervullen van deze taak is het *persuasieve doel* of het *deelnemersdoel* van Zwart. Dit doel is bereikt als Wit erkent dat Zwarts twijfel gerechtvaardigd is en ze haar standpunt terugneemt.

Naast deze gebondenheden aan deelnemersdoelen binden beide partijen zich aan het *oplossen* van hun geschil. De gebondenheid aan dit *kritische doel* (Van Eemeren & Houtlosser, 2003) of *gemeenschappelijke discussiedoel* (Walton & Krabbe, 1995) betekent dat men verplicht is de gesprekspartner niet te hinderen in zijn of haar streven het deelnemersdoel te bereiken, tenzij men 'hindert' door middel van echte argumentatie of echte kritiek. Deze gedeelde gebondenheid impliceert beperkingen aan de middelen die de partijen mogen gebruiken om hun deelnemersdoelen te bereiken. Door discussiemodellen te specificeren kunnen we onderzoeken waar de grenzen liggen tussen echte argumentatie en kritiek enerzijds, en ongepaste belemmeringen anderzijds.

Van Eemeren en Houtlosser (2003) introduceren het concept van het *strategisch manoeuvreren* om retorische overwegingen vanuit een dialectische invalshoek te bestuderen, en om drogredenen als ontspoorde strategische manoeuvres te analyseren. Een strategisch manoeuvre is een poging van een discussiant om zijn *persuasieve doel* te verzoenen met zijn kritische gebondenheid aan het oplossen van het geschil. Zo zal een discussiant proberen de discussie te winnen, zonder echter onredelijke zetten te doen.

Als we dit idee toepassen op het raamwerk dat hierboven uiteen is gezet kunnen we zeggen dat Zwart strategisch dient te manoeuvreren om Wit ertoe over te halen haar standpunt op te geven, zonder echter Wit met iets anders dan echte kritiek lastig te vallen. Wit moet strategisch manoeuvreren om Zwart te winnen voor de aanvaardbaarheid van het standpunt, zonder Zwarts reflectie op de onderhavige kwesties te verstoren. De regels voor kritische discussie moeten zowel de middelen beschikbaar stellen waarmee discussianten hun deelnemersdoelen kunnen bereiken, als ook de beperkingen stellen die volgen uit het *gemeenschappelijke discussiedoel*. Als een strategisch manoeuvre een beperkende regel voor kritische discussie overtreedt is het strategisch manoeuvre ontspoord.

De gebondenheid aan deelnemersdoelen moedigt de partijen aan alle overwegingen naar voren te brengen die *effectief* zouden kunnen zijn om de andere partij over te halen. De gebondenheid aan het *gemeenschappelijke discussiedoel* moedigt de partijen aan zich te onthouden van discussiezetten die het oplossen van het geschil bemoeilijken. Deze afspraken leveren een vorm van garantie dat goede argumenten en goede kritische zetten naar voren gebracht zullen worden en stand zullen houden, terwijl slechte argumenten en ondeugdelijke kritische zetten teruggenomen zullen worden, als ze al tot uitdrukking gebracht worden. Als Zwart en Wit hun gebondenheden nakomen, en als Zwart Wits standpunt desondanks aanvaardt, levert dat enige zekerheid dat dit standpunt het werkelijk waard is om aanvaard te worden (gegeven de juistheid van Zwarts aanvankelijke positie). En als, omgekeerd, Wit haar standpunt terugneemt na-

dat ze Zwarts kritieken heeft overwogen, dan hebben we enige zekerheid dat het standpunt werkelijk onaanvaardbaar is (gegeven Zwarts positie). Dialectiek helpt het goede en het effectieve samen te smelten (vergelijk Johnson, 2000).

3 Actieve dubbelzinnigheid

Zoals Walton (1996) opmerkt is de uitdrukking *dubbelzinnig* zelf (in zekere zin) dubbelzinnig. Eén manier om deze dubbelzinnigheid aan te tonen is door een *equivocatio*-dregreden te presenteren die haar grond vindt in deze dubbelzinnigheid.

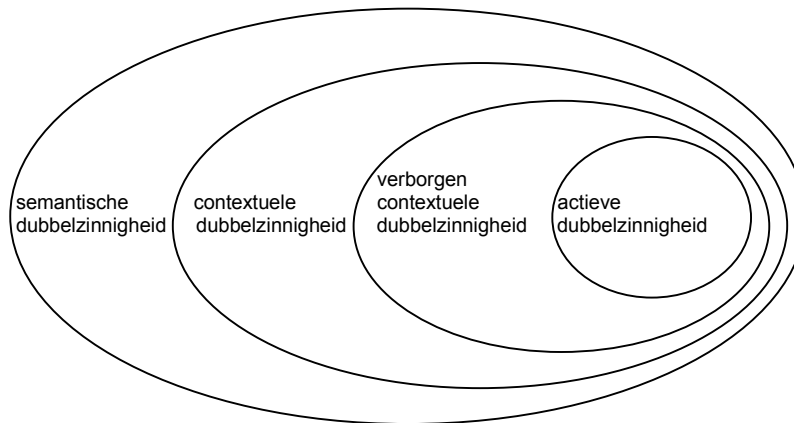
Vrijwel elke Nederlandse uitdrukking is dubbelzinnig.

Als een discussiant een dubbelzinnige uitdrukking gebruikt dan mogen we bezwaar maken tegen het gebruik van deze uitdrukking.

Dus we mogen bezwaar maken tegen het gebruik van vrijwel iedere Nederlandse uitdrukking door een discussiant.

Er is een lezing van de term *dubbelzinnig* die het tweede argument aanvaardbaar maakt. Dit is een lezing, genaamd *actieve dubbelzinnigheid*, die in deze bijdrage wordt onderzocht. In deze lezing is het eerste argument echter onhoudbaar. Er is ook een lezing van de term die het eerste argument aanvaardbaar maakt. Maar deze betekenis, genaamd *semantische dubbelzinnigheid*, is een veel ruimere, zoals blijkt uit figuur 1 hieronder. In deze lezing is het tweede argument onhoudbaar. Bovendien, de verzameling van argumenten levert alleen een voldoende rechtvaardiging voor het standpunt als beide voorkomens van *dubbelzinnig* op dezelfde wijze worden gededesambigüeerd.²

De figuur moet zo worden gelezen dat als een uitdrukking contextueel dubbelzinnig is, deze ook semantisch dubbelzinnig is, enzovoort.

Figuur 1 Soorten dubbelzinnigheid

Een uitdrukking is *semantisch dubbelzinnig* als deze uitdrukking in verschillende gebruiksccontexten verschillende betekenissen kan uitdrukken (zoals *bank*). Een uitdrukking is *contextueel dubbelzinnig* in een gebruiksccontext als deze uitdrukking binnen die context verschillende betekenissen uitdrukt (bijvoorbeeld *bank* in een gesprek

waarin dit woord zowel naar een meubel als naar een financiële instelling zou kunnen verwijzen). Een uitdrukking is een *verborgen contextuele dubbelzinnigheid* als niet (direct of indirect) duidelijk wordt gemaakt dat de dubbelzinnigheid bedoeld is (dus het type dubbelzinnigheid dat kenmerkend is voor grappen en poëzie is geen dubbelzinnigheid in deze speciale betekenis).

Wil een verborgen en contextueel dubbelzinnige uitdrukking te bekritisieren zijn vanuit het perspectief van het oplossen van geschillen, dan moet er aan nog een ander vereiste voldaan zijn: de verschillen tussen de contextueel toelaatbare betekenissen van de uitdrukking moeten op de één of andere wijze relevant zijn voor de onderhavige discussie. Als ook aan deze conditie is voldaan, is een uitdrukking actief dubbelzinnig (een term die ik overneem van Naess, 1953).

Er zijn minstens twee manieren waarop een verborgen contextuele dubbelzinnigheid relevant kan zijn voor het verloop van de discussie. Ten eerste kan de uitdrukking ten grondslag liggen aan de *equivocatio*-drogreden. In zo'n geval maskeert de dubbelzinnigheid een dialectische zwakte of een dialectische fout: voor elke desambiguering geldt dat de argumentatie ofwel een onhoudbaar argument bevat ofwel een onacceptabel zwakke rechtvaardiging biedt. Deze paragraaf begon met een voorbeeld van een *equivocatio*-drogreden.

Ten tweede kan de uitdrukking ten grondslag liggen aan een mogelijk misverstand, dat wil zeggen aan een *schijnovereenstemming* of aan een *schijngeschil* (Naess, 1953). In het geval van een schijnovereenstemming stemt de opponent in met een bewering van de proponent, ten onrechte denkend dat die bewering, zoals bedoeld door de proponent, een aanvaardbare propositie uitdrukt.

Wit (sprekend over vermeende wettelijke plichten): Stemmen bij de landelijke verkiezingen is een plicht.

Zwart (denkend aan sociale plichten): Jazeker.

In het geval van een schijngeschil bekritiseert de opponent een bewering van de proponent, ten onrechte denkend dat die bewering, zoals bedoeld door de proponent, een onaanvaardbare propositie uitdrukt.

Wit (sprekend over sociale plichten): Stemmen bij de landelijke verkiezingen is een plicht.

Zwart (denkend aan vermeend wettelijke plichten): Nee hoor.

Een discussiant kan er toe komen een actief dubbelzinnige uitdrukking te gebruiken zonder daartoe enige intentie te hebben. Maar er zijn ook strategische aanleidingen om actief dubbelzinnige termen te gebruiken. Een discussiant in de rol van proponent kan profiteren van gemaskeerde gebreken als de gesprekspartner de gebreken verzuimt op te merken en daardoor zwakke plekken in de argumentatie niet aan kritiek onderwerpt. Niet opgemerkte schijnovereenstemming is *prima facie* voordelig voor de proponent, aangezien er dan een situatie bestaat waarin de opponent een zin toegeeft die, zoals hij wordt geïnterpreteerd door de proponent, een propositie uitdrukt waar de opponent in werkelijkheid niet mee instemt: een schijnovereenstemming voorziet de proponent van een mogelijk bruikbare, maar niet verdiende concessie om haar argumentatie op te baseren. Een schijngeschil dat onopgemerkt blijft helpt de opponent om de proponent voor zich te winnen, want het veronderstelt een situatie waarin de opponent een zin kritiseert die, zoals hij wordt geïnterpreteerd door de proponent, een propositie uitdrukt waar de opponent in werkelijkheid mee instemt: de opponent onthoudt de proponent, bedoeld of onbedoeld, een concessie die de proponent zou kunnen gebruiken om haar standpunt mee te ondersteunen.

Dus hoewel actief dubbelzinnige uitdrukkingen het individuele deelnemersdoel kunnen dienen, hindert het gebruik ervan de andere partij in zijn of haar poging effectieve argumentatie of kritiek aan te dragen. Bovendien wordt de positie van de gesprekspartner niet verzwakt dankzij de kracht van argumentatie of kritiek, maar dankzij het verborgen blijven van relevante informatie. Actieve dubbelzinnigheid is derhalve schadelijk in het licht van het gemeenschappelijke discussiedoel van een kritische discussie.

Zoals reeds gezegd wordt in deze bijdrage de pragma-dialectische definitie van *drogreden* gehanteerd. Gegeven dat actieve dubbelzinnigheid de kans op een werkelijke oplossing van het geschil verkleint is het gebruik ervan drogredelijk. Dus moet het gebruik van actief dubbelzinnige uitdrukkingen door een beperkende regel voor kritische discussie als ongeoorloofd worden gekenschetst, bijvoorbeeld door de regel ‘gebruik geen actief dubbelzinnige uitdrukkingen’. Deze regel, die ik de *regel voor één-duidig taalgebruik* zal noemen, lijkt op het deel van de tiende pragma-dialectische regel (Van Eemeren & Grootendorst, 1992) die het gebruik van *verwarrend* dubbelzinnige uitdrukkingen uitsluit. De dubbelzinnigheidsdrogreden definieer ik als een overtreding van de regel voor één-duidig taalgebruik. De *equivocatio*-drogreden wordt beschouwd als een speciaal geval van de dubbelzinnigheidsdrogreden.

Er zijn goede redenen om de regel voor één-duidig taalgebruik te beschouwen als een *regulatieve regel* die een regulatief ideaal voor het kritisch discussiëren uitdrukt. De regel vormt geen onderdeel van de verzameling regels die het concept van een kritische discussie *definieert* en *constitueert*: een gesprek kan een voorbeeld vormen van een kritische discussie, zelfs als er een actief dubbelzinnige uitdrukking in voorkomt. Er zijn namelijk situaties waarin de discussianten niet van elkaar kunnen eisen actieve dubbelzinnigheden helemaal te vermijden, want soms kan niet voorafgaand aan de discussie worden vastgesteld of een uitdrukking actief dubbelzinnig is (Van Laar, 2001). Hoewel de regels voor kritische discussie de discussianten moeten aanmoedigen formuleringen te gebruiken die in de gebruikscontext één-duidig zijn, is het niet nodig dat de constitutieve regels voor kritische discussie actieve dubbelzinnigheden helemaal uitbannen. Het gebruik van actieve dubbelzinnigheden moet daarentegen gezien worden als een overtreding van de regulatieve regel voor één-duidig taalgebruik, en als drogredelijk in die speciale zin.³

4 Een criterium voor de dubbelzinnigheidsdrogreden

Ons doel is een criterium te vinden waarmee een discussiant of een analist kan vaststellen of iemand een dubbelzinnigheidsdrogreden heeft begaan. Volgens het immanent dialectische gezichtspunt moet “ultimately, the status of an argument [...] be decided in discussion, by the participants themselves. Dependent on that outcome the argument is reconstructed as valid, as doubtful, as erroneous, as a blunder, or even as a fallacy” (Krabbe, 1999, 467). In deze bijdrage zal ik me beperken tot situaties waar de kwestie speelt of Wit, de proponent van het hoofdstandpunt, een dubbelzinnigheidsdrogreden heeft begaan.⁴

Of een argumentatie of een andere discussiezet drogredelijk is als gevolg van een overtreding van de één-duidigheidsregel moet worden beslist in een *metadiscussie* over de toelaatbaarheid van een formulering in de basisdiscussie (zie Krabbe, 2003a voor een bespreking van *meta-* en *ground level dialogue*). Deze metadiscussie dient zelf een

kritische discussie te vormen over de aanvaardbaarheid van het standpunt dat een bepaalde uitdrukking actief dubbelzinnig is.

Aangezien het type standpunt in de metadiscussie bekend is, kunnen we de regels voor dit type kritische metadiscussie in meer detail specificeren. Daartoe passen we de basisbeginselen van de dialectiek toe op een metadiscussie over de kwestie of Wit al dan niet een dubbelzinnigheidsdrogreden heeft begaan. Daarnaast hebben we regels nodig voor de overgang van de aanvankelijke basisdiscussie naar de metadiscussie en weer terug.

Een gepaste taakverdeling wordt bepaald door de deelnemersdoelen. Een drogreden begaan door Wit is nadelig voor Zwart, dus Zwart dient er zorg voor te dragen dat Wit niet wegkomt met een eventuele drogreden. Zwart zal dus de proponent zijn van de drogredenkritiek en Wit zal de kritische positie innemen. Om Wit in staat te stellen eventuele gebreken in Zwarts kritiek te corrigeren moet ze over de middelen beschikken om Zwarts kritiek aan de kaak te stellen. Om Zwart in staat te stellen zijn drogredenkritiek te staven moet ook hij over de benodigde middelen beschikken.

Een immanent dialectisch criterium voor de dubbelzinnigheidsdrogreden begaan door Wit kan nu worden geformuleerd: Wit heeft een dubbelzinnigheidsdrogreden begaan dan en slechts dan als Zwart Wit in een kritische metadiscussie weet te overtuigen van de aanvaardbaarheid van het standpunt dat Wit een actief dubbelzinnige uitdrukking heeft gebruikt. Om dit criterium verder uit te werken kunnen we de regels opstellen die gepast zijn voor zo'n metadiscussie. Enkele gepaste regels zullen worden geïllustreerd met het volgende voorbeeld (zie voor het model Van Laar, 2003).

1. Wit: Het wetsvoorstel *Levensbeëindiging op verzoek* moet worden aangenomen.
2. Zwart: Hoezo?
3. Wit: Euthanasie is, in de regel, moreel acceptabel.
4. Zwart: De uitdrukking *euthanasie* is actief dubbelzinnig!
5. Wit: Tussen welke lezingen?
6. Zwart: De uitdrukking *euthanasie* is actief dubbelzinnig tussen een ruime lezing 'levensbeëindiging op verzoek' en een enge lezing 'levensbeëindiging door een dokter van een ondraaglijk en uitzichtloos lijdende patiënt die daar uitdrukkelijk om verzoekt'.

In 4 komt Zwart met een drogredenkritiek. In 5 verzoekt Wit om deze kritiek verder te specificeren. In 6 is de complete drogredenkritiek te vinden die *dubbelzinnigheidskritiek* genoemd zal worden. Vanaf 4 zijn de partijen verwickeld in een metadiscussie over de toelaatbaarheid van Wits gebruik van de term *euthanasie* in de basisdiscussie.

Wit moet in staat zijn twee componenten van de dubbelzinnigheidskritiek te kritiseren (daarnaast moet ze natuurlijk ook de mogelijkheid hebben de dubbelzinnigheidskritiek ter harte te nemen). Ten eerste kan ze de taalkundige toelaatbaarheid van Zwarts verwijt aan de kaak stellen: is de term *euthanasie*, zoals gebruikt in de huidige gebruikscontext, inderdaad contextueel dubbelzinnig? Als er taalkundige evidentie kan worden aangedragen die één van de door Zwart aangeduide lezingen diskwalificeert als taalkundig ontoelaatbaar in de huidige gebruikscontext dan verliest Zwart de metadiscussie en moet hij zijn dubbelzinnigheidskritiek terugnemen. Als zulke evidentie niet kan worden getoond dan wordt Zwarts kritiek beschouwd als gestaafd, en verliest Wit de metadiscussie.

Een tweede component van de dubbelzinnigheidskritiek die Wit aan de kaak kan stellen is de relevantie van de dubbelzinnigheid. Ze moet Zwart kunnen verzoeken te

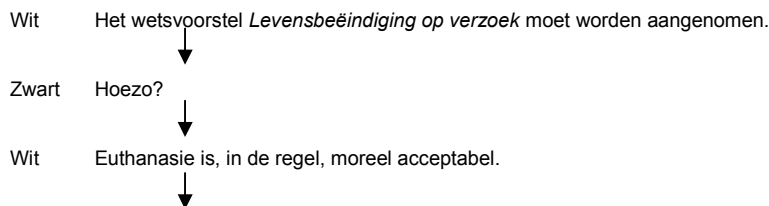
laten zien dat het onderscheid tussen de lezingen van *euthanasie* van belang kan zijn voor het verdere verloop van hun discussie. Zwart moet dan ofwel aantonen dat het toegeven van een argument waarin de term voorkomt tot een schijnovereenstemming leidt, ofwel laten zien dat zo'n argument een onderdeel vormt van een *equivocatio-drogreden*. Merk op dat het aantonen van schijngeschillen Wit helpt haar deelnemersdoel te bereiken: het aantonen van schijngeschillen is derhalve niet een taak die moet worden toebedeeld aan Zwart.

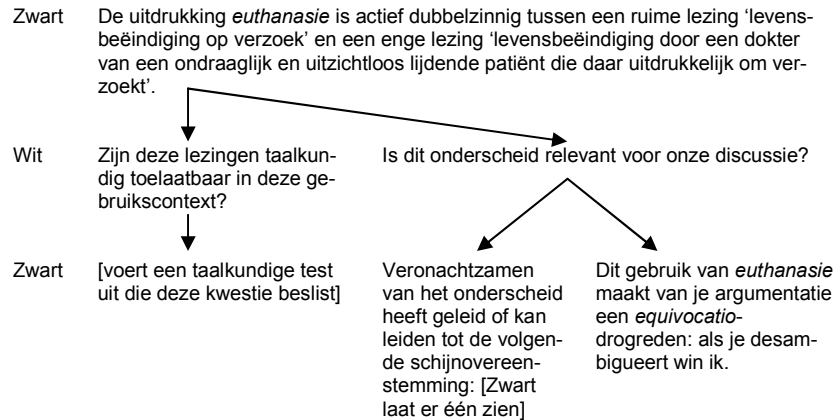
Zwart kan een schijnovereenstemming aantonen door een argument van Wit te aanvaarden in de éne lezing van *euthanasie*, en te bekritisieren in de andere interpretatie ervan: “*Ik geeft toe dat levensbeëindiging door een dokter van een ondraaglijk en uitzichtloos lijdende patiënt die daar uitdrukkelijk om verzoekt in de regel moreel acceptabel is, maar ik betwijfel of dat geldt voor levensbeëindiging op verzoek meer in het algemeen.*” Als Zwart op deze wijze de relevantie van zijn dubbelzinnigheidskritiek aantoont dan heeft hij de correctheid ervan geschraagd. Wit verliest daarmee het recht om *euthanasie* nog te gebruiken in de basisdiscussie, tenzij ze duidelijk maakt in welke zin de term moet worden begrepen.

Zwart kan op een vermeende *equivocatio-drogreden* reageren door te stellen dat als Wit haar argumentatie desambigueert, op welke wijze ze dat ook doet, Wit niet in staat zal zijn Zwart te overtuigen van de aanvaardbaarheid van haar hoofdstandpunt. Als Zwart hierin gelijk heeft zal hij ofwel een onaanvaardbaar uitgangspunt in Wits argumentatie kunnen aantonen, ofwel kunnen laten zien dat Wits argumentatie rechtvaardigingskracht mist. Als Wit haar argumentatie desambigueert en ze er niet in slaagt Zwart te overtuigen van haar hoofdstandpunt dan geldt Zwarts dubbelzinnigheidskritiek als afdoende ondersteund. Als Wit daar echter wel slaagt dan vormt dit succes een vorm van garantie voor de incorrectheid van Zwarts dubbelzinnigheidskritiek.

De discussiant die de metadiscussie verliest moet een zekere prijs betalen in de basisdiscussie (Krabbe, 2003a). De prijs die Wit dient te betalen als Zwart zijn dubbelzinnigheidskritiek adequaat weet te verdedigen is dat ze haar argumentatie moet desambigueren en dat ze moet afzien van het opnieuw gebruiken van de controversiële uitdrukking, tenzij ze duidelijk maakt in welke preciezere lezing de uitdrukking gebruikt wordt. De prijs die Zwart moet betalen als hij er niet in slaagt de dubbelzinnigheidskritiek afdoende te ondersteunen is dat hij deze kritiek moet terugnemen en accepteren dat Wit de uitdrukking in kwestie in de basisdiscussie zal blijven mogen gebruiken zonder zich verplicht te voelen een specifieke desambiguering aan te geven.

De besproken constituerende regels staan de discussianten toe om over de aanvaardbaarheid van het hoofdstandpunt te discussiëren, een dubbelzinnigheidskritiek naar voren te brengen, kritisch te discussiëren over de correctheid van de dubbelzinnigheidskritiek, en terug te keren naar de basisdiscussie. Het volgende (onvolledige) dialoogprofiel laat zien welke sequenties van discussiezetten toegestaan zijn volgens zo'n model voor kritische discussie:

Figuur 2 Een dialoogprofiel voor een metadiscussie over een vermeend actief dubbelzinnige uitdrukking

De dubbelzinnigheidsdrogreden hebben we gedefinieerd als een overtreding van de regel voor éénduidig taalgebruik door een deelnemer aan een argumentatieve discussie. Een immanent dialectisch criterium voor een dubbelzinnigheidsdrogreden begaan door Wit is dat Zwart een kritische metadiscussie wint over de kwestie of Wit al dan niet een actief dubbelzinnige uitdrukking heeft gebruikt. Als de metadiscussie niet, of nog niet, heeft plaatsgevonden, en men desondanks stelt dat Wit een dubbelzinnigheidsdrogreden tegenover Zwart heeft begaan kan men die bewering opvatten als het uitspreken van de *verwachting* (Krabbe, 1999) dat Zwart in staat is een metadiscussie van het besproken type te winnen.⁵

5 Het pragma-dialectische programma

Recentelijk hebben Van Eemeren & Houtlosser (2003) een programma voorgesteld voor het ontwikkelen van criteria voor de identificatie van overtredingen van de verschillende normen voor kritische discussie. Het programma is gebaseerd op hun concept van *strategisch manoeuvreren*. Een uitgangspunt is dat er verschillende soorten strategische manoeuvres bestaan. Een handzame typologie kan verkregen worden uit het onderscheid tussen persuasieve en kritische doelen in de vier fasen van het model voor kritische discussie. Voor elk type manoeuvre kunnen we correctheidscriteria formuleren, zodanig dat als een manoeuvre van een discussiant niet aan deze criteria voldoet de discussiant niet in staat is gebleken zijn persuasieve met zijn kritische doelen te verenigen, en wel doordat hij prioriteit heeft gegeven aan het bereiken van zijn persuasieve doelen ten koste van zijn kritische doelen. Bijvoorbeeld, als een partij een autoriteitsargumentatie naar voren brengt, en de argumentatie voldoet niet aan zo'n correctheidscriterium voor het manoeuvreren met autoriteitsargumentatie, dan kan de argumentatie een voorbeeld blijken te zijn van het *argumentum ad verecundiam*.

Hoe kan dit programma worden toegepast op de dubbelzinnigheidsdrogreden? Het is aannemelijk dat actieve dubbelzinnigheid een rol kan spelen in verschillende soorten strategische manoeuvres. Voor al deze typen strategisch manoeuvreren moet er dus een correctheidscriterium bestaan dat stelt dat een manoeuvre alleen correct is als er niet van een actief dubbelzinnige uitdrukking gebruikt wordt gemaakt. Gegeven mijn interpretatie van actieve dubbelzinnigheid moet het criterium er ongeveer zo uit zien: “een strategisch manoeuvre is alleen correct als er geen gebruik wordt gemaakt van een uitdrukking die contextueel en verborgen dubbelzinnig is, en wel op zodanige wijze dat het onderscheid tussen de interpretaties van belang is voor het verloop van de discussie.”

Er bestaan enkele verschillen tussen de pragma-dialectische en de immanent dialectische benadering van criteria. De eerste benadering vormt, meer dan de tweede, een theorie die ook strategische overwegingen in ogenschouw neemt die eerder retorisch dan dialectisch zijn. De tweede benadering heeft, meer dan de eerste, betrekking op een deelnemersperspectief op drogredenen. We mogen echter verwachten dat de resultaten van beide benaderingen convergeren. We mogen verwachten dat Wit een metadiscussie over de kwestie of een bepaalde term in haar argumentatie actief dubbelzinnig is zal winnen, dan en slechts dan als haar argumentatie voldoet aan het bovengenoemde correctheidscriterium. We mogen verwachten dat Zwart de metadiscussie wint, dan en slechts dan als Wits argumentatie niet aan zo'n correctheidscriterium voldoet.

6 Dialectische fouten in een metadiscussie

Het dialectische criterium voor de dubbelzinnigheidsdrogreden kan niet een rotsvast criterium zijn. In bepaalde gevallen mogen we verwachten dat de metadiscussie onbeslist blijft. Bovendien valt soms te verwachten dat er een meningsverschil naar voren komt over de kwestie of een bepaalde zet in de metadiscussie zelf toelaatbaar is. Als zo'n meningsverschil onopgelost blijft vermindert dit ons vertrouwen in de discussie als indicator voor de aanvaardbaarheid of onaanvaardbaarheid van het standpunt dat iemand een dubbelzinnigheidsdrogreden heeft begaan. De regels die in de voorgaande paragraaf zijn geschetst pretenderen drogredenen te verbannen en een explicatie te geven van het rechttoe, rechtaan oplossen van een metadiscussie over de drogredelijkheid van Wits woordkeuze. Echte metadiscussies kunnen echter drogredenen bevatten. Om te reflecteren op het concept 'drogredelijke drogredenkritiek' kunnen we modellen construeren waarin discussianten drogredenkritiek kunnen leveren binnen metadiscussies over een vermeende drogreden. Zo'n drogredenkritiek vormt dan het begin van een metametadiscussie.

Als een discussiant er bijvoorbeeld niet in slaagt de relevantie van zijn dubbelzinnigheidskritiek te laten zien, dan laadt hij de verdenking op zich, zich te verliezen in haarkloverijen.

Andy: Ik ben goed voor dieren, want mijn kat is nog nooit weggelopen.

Barry: *Kat*, dat is actief dubbelzinnig tussen poes, een vrouwtjeskat, en katachtige, mannetje of vrouwtje!

Andy: Haarklover!!

Andy lijkt een metadiscussie te beginnen over de toelaatbaarheid van de zet waarmee Barry een metadiscussie was begonnen. Barry's dubbelzinnigheidskritiek wordt gepre-

senteerd als een zet die het oplossen van het oorspronkelijke geschil op een onheuse manier hindert: de uitdrukking *kat* mag dan contextueel dubbelzinnig zijn, het verschil tussen beide lezingen is duidelijk irrelevant voor de discussie over de kwestie of Andy goed is voor dieren. Dus, vanuit Andy's gezichtspunt is de metadiscussie tijdverspilling, en leidt deze metadiscussie tot het onnodig uitstellen van het oplossen van hun geschil.

Noten

1. Van Eemeren en Houtlossers concept van een persuasief doel is ruimer dan Krabbe & Waltons concept van het doel van een deelnemer aan een kritische discussie. Het laatste verwijst alleen naar dialectische doelen, terwijl het eerste ook doelen omsluit die eerder retorisch dan dialectisch zijn (Krabbe, 2003b).
2. Dus welke desambiguering de proponent van deze argumentatie ook zou kiezen, het resultaat bevat ofwel een onhoudbaar argument, ofwel de argumenten van het resultaat bieden onvoldoende ondersteuning voor het standpunt.
3. Er zijn ook actieve dubbelzinnigheden die indruisen tegen de constitutieve regels voor kritische discussie (Van Laar, 2003).
4. De opponent van het hoofdstandpunt kan ook actieve dubbelzinnigheden misbruiken. Behalve dat dialectische modellen discussianten in staat moeten stellen drogredenkritiek te leveren, moeten ze hen ook voorzien van de middelen om actief dubbelzinnige formuleringen te corrigeren, zelfs als de formulering niet als dubbelzinnig wordt gekritiseerd door de andere partij (Van Laar, 2003).
5. Als een analist stelt dat een bepaalde proponent een dubbelzinnigheidsdrogreden heeft begaan kan dat op twee manieren worden begrepen: ofwel de analist verwacht dat de proponent de metadiscussie zal verliezen tegenover haar oorspronkelijke gesprekspartner, ofwel de analist verwacht zelf zo'n metadiscussie met de proponent te kunnen winnen.

Literatuur

- Eemeren, F.H. van & Grootendorst, R. (1992). *Argumentation, Communication and Fallacies*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Eemeren, F.H. van & Houtlosser, P. (2003, to appear). Fallacies as derailments of strategic maneuvering: The *argumentum ad verecundiam*, a case in point. *Proceedings of the Fifth International Conference of the International Society for the Study of Argumentation 2002*.
- Johnson, R.H. (2000). *Manifest Rationality: A Pragmatic Theory of Argument*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Krabbe, E.C.W. (1999). The dialectic of quasi-logical arguments. In F.H. Van Eemeren, R. Grootendorst, J.A. Blair & C.A. Willard (Eds.), *Proceedings of the Fourth International Conference of the International Society for the Study of Argumentation (June 16-19, 1998)* (pp. 464-471). Amsterdam: SIC SAT.
- Krabbe, E.C.W. (2003a, to appear). Metadialogues. *Proceedings of the Fifth International Conference of the International Society for the Study of Argumentation 2002*.
- Krabbe, E.C.W. (2003b, to appear). Strategies in dialectic and rhetoric. *Argumentation and its applications. Proceedings of the Conference of the Ontario Society for the Study of Argumentation*. Windsor, Ontario: University of Windsor.

Van Laar

- Laar, J.A. van (2001). Ambiguity in a dialectical perspective. *Informal Logic*, 21, 245-266.
- Laar, J.A. van (2003). *The Dialectic of Ambiguity: A Contribution to the Study of Argumentation*. Proefschrift. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Naess, A. (1953). *Interpretation and Preciseness: A Contribution to the Theory of Communication*. Oslo: Dybwad.
- Walton, D.N. (1996). *Fallacies Arising from Ambiguity*. Dordrecht: Kluwer Academic.